

լով նորա շուրջ զՄիջերկրեօքս¹⁾ և — կնիք բանիցս, կ'երեւի Լամբրունցիին իւր գրութեանց մէջ, իբրու դերագանց աստուածաբան, հմետ ամենայն սրբազան գիտութեանց, քաջ մեկնիչ Ս. Գրոց, իմաստաւեր և պերճախօս, տեղեակ բնական գիտութեանց և աշխարհագրութեան, որով և անմասն և գեղազանց քան զամէն մատենագիրս մեր:

Հ. ՅՈՎՀ. ԹՈՐՈՍԵԱՆ

ՍԱՐԳԻՍ Վ. ՇՆՈՐՀԱԼԻ

(Շար. և վերջ, տես յէջ 376)

Որքան և մեր խոստացած հարեանցի տեսութեան շրջանն դուրս, սակայն իբրու անոր հակիրճ յաւելում, թող ներուի մեզ, երկու խօսք մ'այլ գրուցել ներկայ յօդուածիս՝ Սարգսի ընծայուած ուրիշ քանի մը գրուածոց հարազատութեան մասին: Արդ, բաց ի Եօթն կամոյիկէ թղթոց ընկարձակ մեկնութենէն՝ որ Սարգսի գլոխ գործոցն է, իրեն կ'ընծայուի նաեւ Մեկնութիւն մի Մարգարէութեանն Եսայեայ. ուրիշ մեկնութիւն մ'այլ աղօթից Սրբոյն Գրիգորի Նարեկացւոյ. դարձեալ Ոսկեփորիկի մը մէջ կը գտնուի Սարգիս մակագրութեամբ համառօտ գրուածք մի՝ Առաջաւորաց պահոց վրայ. նաեւ բանք ինչ ի Յարութիւնն Բերստոսի²⁾ Սակայն, թէ ստուռնի Սարգիս Շնորհալոյս գրչին արդիւնք են այս ամենայն գրուածք, թէ ուրիշ համանուն Հեղինակի մը, քննելի է այդ, զոր և կը ջանանք ընել հոս բոս կարելոյն:

Նախ և առաջ, ժամանակն մեր ձեռքը հասուցած չէ վերոյիշեալ երկու մեկնութիւնքն եւս, և թէ այս մասին բնաւ յիշատակութիւն մ'այլ չեն ընէր Սարգսի անձին և գրուածքին վրայ տեղեկութիւն տուող երկրորդն Հեղինակին, կարապետ վարդապետ և Կիրակոս Գանձակիցին: Եսայեայ մարգարէութեան մեկնութիւն մի Սարգսի ընծայող՝ մի միակ անձն է երեքտասաներորդ դարու մէջ ապրող Գէորգ վարդապետն, որ և ինքն մեկնութիւն մի բրած է նոյն մարգարէութեան, որուն յառաջաբանին մէջ կը յայտարարէ, թէ արդէն « ոմանք յառաջ քան զմեզ գրեալ են զմեկնութիւն սորա »³⁾ (մարգարէութեանն Եսայեայ), յորոց և հաւաքելով յօրինած է Գէորգ իւր այս մեկնութիւնը, նշանակելով միանգամայն ի լուսանցս այդ Հեղինակաց անուանքը. և ի միջի այլոց, նաեւ քառասուն կտորի չափ հակիրճ հատուածներ մէջ բերած է քաղելով Սարգսի Եսայեայ մեկնութենէն: Յետ մի անգամ աչքէ անցընելու այդ հատակտորքը, շատ չենք վարանիր Սարգիս Շնորհալոյ գրչին արդիւնք համարելու զայնս և ոչ ուրիշ համանուն Հեղինակի մը, բոս ուրում այդ քաղուած հատուածոց մէջ ուրեք ուրեք կը տեսնուի նոյնութիւն մի հայկական լեզուի բացատրութեանց, և նմանութիւն մի բարդեալ բառից Սարգսի Եօթն կամոյիկէ թղթոց մեկնութեան լեզուին հետ. ահաւասիկ յիշենք հոս այդ բազմաթիւ բառերէն մի քանիսը միայն. սառանձամուտ, շարասանոտ, ժամանակաշոր, քաղմամարդոտքիս, անհետագոտելի, անքարգանելի, համաշխարհական, անարար, ինքնադէպ, ծանրաբեռն, քեանակիր, խորհրդակցութիւն, լուսաստեան, և այլն. և այլն. ասոնք բառեր են՝ զորս՝ չենք ըսեր թէ ուրիշ Հեղինակներն եւս գործածած չըլլան, այլ այդ բառից ստեղծուած գործածութիւնն Գէորգայ՝ Սարգսի ա-

1. Մեկն. Սարգ. ՀԱ. 9:

2. Մեծ. Վեննակ. Միխիթ. Հարց վերջերս ի լոյս ընծայած հեռագրաց ցուցակին մէջ՝ տարակուսանօք իրեն կ'ընծայուին նաեւ երեք յորդորք կամ ձառք « ի Տէրն ամենայնի. » « ի բանն Բար-

ձըր պարծի ողորմութիւն » և ի բան՝ Զամենայն հոգս ձեր ընկեցէք: » — Առանց մեր աչաց առելու ունենալու, չեմք կարող խօսք մի զընդեւ զոցս հարազատութեան մասին:

3. Ի հեռ. օր. մատեն. Ս. Ղազարու, էջ 3:

նուամբ մէջ բերած հատուածոց և Սարգիս Ծնորհալոյ կաթ. Թղթոց մեկնութեան մէջ, գրեթէ ստոյգ ապացոյց մ'են, այդ երկու մեկնութեանց հեղինակին մի և նոյն անձ լինելուն, այսինքն է Սարգիս Ծնորհալին: Դարձեալ, շատ հաւանական է որ Սարգիս Ծնորհալին՝ այս Եսայեայ մեկնութիւնն եւս յօրինած ըլլայ Ոսկերեքանի համանուն մեկնութեան հետեւողութեամբ, ըստ որում տեղ տեղ կը նշմարուին բացատրութեանց ինչ ինչ նմանութիւնք Ոսկերեքանի Եսայեայ մեկնութեան և այդ Գեորգայ ըով պահուած Սարգիս հատուածոց մէջ. զոր օրինակ, Ոսկերեքան կ'ըսէ, « Զի մի կարծիքն ենթէ ինքնադէպ իցեն չարիքն: Եւ զի մի ինքնադէպ ինչ զիրոյ կարծիքն»: գրեթէ նոյնը կ'ըսէ և Սարգիս՝ « Զի մի ինքնադէպ թուլցին չարիքն: Զի մի ինքնադէպ զփրկութիւնդ կարծիքն», և այլն: Գեորգ վարդապետի ըով պահուած Սարգիս այդ հատուածոց լեզուն որչափ որ չի կրնար մրցիլ գեղեցիկութեամբ՝ եօթն կաթ. թողիկէ թղթոց լեզուին հետ — որուն վրայ աւելի խնամք տարուած է — սակայն անկէ շատ ցտոր ալ չի ձեար. ոճն աւելի կտրուկ է քան զկաթողիկէիցն մեկնութեան, սակայն լուծի անոր կտրոճն իւր ամբողջութեան մէջ. վերջապէս ինչ որ ալ ըլլայ, եթէ իրաւունքն այդ հատակոտորդը ունեցեր են իրենց ամբողջութիւնը, — ինչպէս կը կարծենք — այդ արժանաւորապէս ընծայելի է Սարգիս Ծնորհալոյն և ոչ ուրիշ համանուն հեղինակի մը: Երկրորդ մեկնութիւնն՝ այսինքն է Նաբեկացոյ աղօթից՝ նոյնպէս անծանօթ է մեզ. միայն Հ. Միքայէլ վ. Չամչեան իւր Հայոց պատմութեան մէջ¹ կ'ըսէ, թէ հանդիպած է յիշատակարանի մը՝ յորում այսպիսի մեկնութիւն մի կ'ընծայուի Սարգիս, ահա իւր խօսքերն. « Արար սա (Սարգիս) ընդարձակ բանիւք և յստակ ոճիւ նաեւ զմեկնութիւն աղօթից Նաբեկացոյն. որպէս աւանդի ի

յիշատակարանն ինչ. զոր ոյժմ չունիմք ի ձեռին»: Չամչեանի հետ միասին մեզ եւս անհաւանական չերեւիր ընծայել Սարգիս նաեւ այդ մեկնութիւնը, նկատելով թէ նա բովանդակ իւր կեանքը անցուցած է ընթերցմամբ սուրբ Գրոց և սուրբ Հարց, և բուն իւր բովանդակ արդիւնք չենք կարծեր՝ թէ լսկ իւր կաթողիկէ թղթոց մեկնութիւնն ըլլայ, այլ նաեւ յիշեալ մեկնութիւնն եւս: Բաց աստի կաթողիկէ թղթոց մեկնութեան մէջ Սարգիս տեղ տեղ Նաբեկացոյ աղօթ. թագրէն բառական բացատրութիւններ և իմաստներ եւս մէջ բերելն թերեւս փոքրիկ ապացոյց մ'է, թէ նա ստէպ ստէպ կ'ընթերցէր այդ աղօթագիրքը, որուն միջին իմաստներն ալ գուցէ պատշաճ տեսած ըլլայ մեկնաբանութեամբ պարզելու:

Գալով Առաջաւորաց պահոց վրայ եղած գրութեան, զոր իրենց կ'ընծային ոմանք յարդի մատենագրաց, ըստ մեզ բոլորովին սխալ է այսպիսի ընծայութիւն մը. վասն զի նոյն իսկ այդ գրութեան վերնագրէն յայտնի կը տեսնուի, թէ ուրիշ համանուն հեղինակի մը գրչին արդիւնք ըլլալու է այդ և ոչ իրեն. ահաւաստիկ ատոր վերնագիրն. « Հարցմունք Գրիգորի Պարհաւուոյ (Պահաւուոյ) և վեստապիւրի², և պատասխանի Սարգիս վարդապետի և զիտնականի, վասն Առաջաւորացն³»: Անտարակոյս այս հարցանող անձն է նոյն ինքն Գրիգոր Բ Վկայասէր. որ և իւր կաթողիկոսանալէն առաջ կը կոչուէր Վեստաւահրամ պատանաւունով, իսկ նմ կարելի է լինիլ յիշեալ Սարգիսը. յայտնի է թէ Սարգիս Ծնորհալին պիտի չըլլայ, վասն զի սա Գրիգոր Բ Վկայասէրի մահուան միջոց (1105) հապիւ 10—15 տարեկան մանուկ մ'էր, և ըով և չէր կրնար կաթողիկոսն ասոր վնայ յիշեալ հարցումն ընել իւր գիտնական անձի. ուրեմն մեզի շատ հաւանական կը թուի, թէ այդ անձն ըլլայ նա ինքն Սարգիս Սե-

1. Հաւ. Գ. 87:

2. Բառս վեստապիւր թերեւս աղաւաղութիւն մի ըլլայ լատիներէն vestiarium և յունարէն կսթիսիս թօմդաւ բառին, որ և նշանակէր հանգր-

ձապետ, իւր տիրոջն իշխանութեան. Հարսնց վարդաց Թարգմանիչն այս բառս կը տառադարձէ վեստապիւր:

3. Ի ձառագիր Ոսկերեքիէն Ա, էջ 36:

ւանեցին¹, զոր և մեծապէս կը յարգէր և յա-
նախ անոր օգնութեան կը կարօտէր Գրիգոր
Բ Վկայատիրի հայրն՝ Գրիգոր Մագիստրոս.
լսենք ահա թէ ինչ կը գրէր սա առ նա.
« Զինչ արդեօք հզօրդ հոնտոր և աստուա-
ծային տաշեախն. մի և ասեցեալք ի գիր ի
մէնջ կամ թէ արհամարհեալ. զի միանգամ
և երկիցս ոչ տաս պատասխանի, որ միշտ
կարօտեալ եմ բանի ճում և գրի. քանզի
հզօր ես ի պուստիկոսական մատենագրու-
թեան. և սիրելի ինձ ոչ այլ ինչ՝ եթէ ոչ
այնպիսի ինչ լռել կամ տաշել: Դարձեալ,
ուրիշ թղթի մը մէջ ալ կ'ըսէ. « Կարօտիմք
քեզ՝ մերձ ելոյ մեզ օգնականութեան այս-
պիսում իրողութեանց, ապա թէ ոչ՝ աղօթիւք
օգնեսցես մեզ »: Արդ, Գրիգոր Մագիստրոս
սի այսբան համարման արժանացած զիտ,
նական տնձ մի անտարակոյս մեծարելի եւ
դած է նաեւ յաշտ իւր որդւոյն, որ և իւր
հօրը մահուանէն ետեւ տարի վերջ կաթո-
ղիկոսական դահլին վրայ բազմելով, անշուշտ
մերթ ընդ մերթ վերոյիշեալ հարցման նման՝
իւր ուրիշ գիտական տարակոյսներն եւս կը
հարցընէր այդ գիտնական անձինք:

Ի Տօնապատմաւս կը գտնուի նաեւ, ինչ-
պէս ըսինք, համառօտ քանք ինչ ի Յարու-
թիւնն Գրիստոսի, որոյ վերնադիրն է. « Սա-
կա պատմաւ Յարութեան Տեան՝ ի Սրբէ
(այսինքն ի Սարգսէ) հաւաքեալ և եղեալ ».
կրնանք ըսել, թէ անշուշտ համառօտ գրուածք
մ'է այս, յորում չի նշմարուիր լեզուի կամ
իմաստից մասնաւոր յատկանիշ մը, որով
կարելի լինի ընծայել զայն Սարգսի Ծնոր-
հալոյ կամ ոչ. սակայն հաւանական կ'ե-
րեմի, թէ անելի ուրիշ համանուն հեղինակի
հաւաքածոյ զորք ըլլալու է այդ, քան թէ
իրեն:

Սարսափելի որոտմամբ բաւերով սկսող
հանգստեան շարականի տուններուն սկզբնա-

տաքն եւս կը յօդեն Սարգիս անունը. նոյն
է արդեօք այդ Սարգիսն: Որչափ որ այդ
շարականի գեղեցկահիւս յորինուածն և ըն-
տիր լեզուն, շատ վերջին դարուց հեղինակ
մի շերեւցունէր զՍարգիսոյ, սակայն դարմա-
նալի է որ այդ շարականը կը պակսի գրեթէ
մինչեւ շորեքտասներորդ դար գրուած շա-
րակնոցաց մէջ, և նոյն իսկ մեր ձեռագրա-
տան ամենէն ընտիր և հին երկու շարա-
կանաց մէջ անգամ կը պակսի, յորոց մին
գրուած է յամին 1287, և միւսն 1295,
որ է շարականին Հիթմոյ Բ արքային. իսկ
յետագայ դարուց շարականաց մի քանի օ-
րինական մէջ ալ վերջը գրուած կը գտնեմք,
որով և կը ստիպուինք մենք յետին դարուց
հեղինակի մը զորք համարել զայն՝ ի ժամա-
նակս կիրիկեցոց: Ի ձեռագիրս կը յիշա-
տակուի Սարգիս ոմն երգաբան՝ գրիչ կոչուած,
որոյ անուամբ կը գտնուին նաեւ տաղք և
գանձք, գուցէ սա լինի յօրինող և վերոյիշ-
եալ շարականին, թէպէտեւ յայտնի չէ մեզ
յիշեալ հեղինակիս որ դարու մէջ ապրած
լինելն:

Հ. ԵՓԵՍ ՅԱՐԱԼԱՄԵԱՆ

ՀՕՐԸ ՏԱՐԻՔԸ

« Քամի՛ տարուամ ես, հայր: — Երուտ և անկի:
— Երուտ տարի՛:

Ո՛հ, լըրացմաւ կիւմըդ այմ ատեմ:

— Ի՞՞նչպէս, մեռցմե՛ն կ'ուզես դու զիս:

Շարունակուի պիտի կարծեմ:

— Ո՛րչափ ատեմ, — Որչափ ատեմ որ պէտք ունիս
Գում Թօր, որչափ որ փոքրիկ ես: Սեւցուց
այմ ամուշ մամկիլ:

« Գլմա համգիստ եղիր, հայրիկ,

Պը մեծմամ ես քիչ ատեմէմ »:

Հայրը զըրկեց ծագուկմ իրեմ:

ՔԳԳ. Հ. ՅԱՐԱԼԱՄԵԱՆ

1. Որչափ որ այս գրուածոյս վերնագրէն դա-
տեալ՝ կ'ըսենք, թէ զորս հեղինակն հաւանա-
րէն Սեւանեցին է, սակայն միանգամայն նշմա-
րելով այդ գրուածոյն մէջ փոքրիկ կտոր մ'այլ
ուրիշ գրուածքէ մը քաբա մէջ մտած, այնու-

հետեւ չենք կարող բուրոյթին ապահով ըլլալ
յիշեալ գրուածոյս առանց խանգարուելու մեր
ձեռքը հասած լինելուն վրայ: և հետեւաբար
չենք կրնար դորս մէջ պարունակուած ամեն գա-
ղափարաց ալ հեղինակ ճանչնալ զՍեւանեցին: